

Qiymətləndiricilər üçün təlimatlar

(İlkin versiya)

Bu sənəd Avropa İttifaqının maliyyələşdirdiyi "Azərbaycan Milli Kvalifikasiyalar Çərçivəsinin icrasına dəstək" layihəsi tərəfindən 2019-cu ildə hazırlanmışdır.

- **Giriş**

Qiymətləndirmənin məqsədi sübut toplamaq və həmin sübutlara uyğun nəticə çıxartmaqdır. Ənənəvi peşə təhsilində qiymətləndiricinin topladığı sübutlar tamamlanmış kurs işləri, tapşırıqlar və yekun qiymətləndirmədən ibarətdir.

QFİTT qiymətləndiricisi səriştə əsaslı qiymətləndirmə sistemi çərçivəsində fəaliyyət göstərir və fəaliyyətin nəticəsi olan faktiki məhsullar sübut olaraq müəyyən standart ilə qarşılaşdırılır. QFİTT qiymətləndiricisi hər bir səriştə üzrə verilmiş element, qiymətləndirmə meyarı və miqyas göstəricisinə uyğun gələn fəaliyyətə dair sübutlara baxır. Normal iş praktikasında əldə edilməsi çətin olan və ya mümkün olmayan sübutlar üçün əlavə qiymətləndirmə həyata keçirilməlidir. Məsələn, səriştəli işçi bir neçə çatışmazlıqları aradan qaldırmağı bacarmalıdır, buraya maşının xarab olması, iş yükünün qəfil artması və ya yanğın aid ola bilər. Əlbəttə, qiymətləndirici bu halı qiymətləndirmək üçün maşını bilərəkdən xarab edə bilməz. Belə vəziyyətlərin qiymətləndirilməsi üçün qiymətləndirici əlavə imkanlar təmin etməlidir. Buraya bacarıq imtahanı, şifahi sual-cavab və ya yeni tapşırığın verilməsi daxil ola bilər.

QFİTT qiymətləndiricisi səriştə əsaslı standartların və eyni zamanda müxtəlif qiymətləndirmə metodlarının tətbiqinə dair təlimlərdən keçməlidir. QFİTT namizədlərinin səriştəli olmasına dair qərarın mühüm hissəsi qiymətləndiricilərdən asılı olduğunu nəzərə alaraq, qiymətləndiricilər bu rolu əminliklə həyata keçirməlidirlər.

QFİTT qiymətləndirilməsinin effektivliyi proses vaxtı əldə olunan məlumatların uyğunluğu və etibarlılığından asılıdır. Uyğunluq dedikdə, yoxlamaq istədiyiniz məsələni nə dərəcədə ölçdüyünü göstərir (məsələn, ölkə sistemində peşə standartları və ya təlim nəticələri, təlim siyasəti). Əlavə olaraq, uyğunluq qiymətləndirmənin mənalılığı, faydalılığı və ədalətliyindən asılıdır. Qiymətləndirmənin məqsədi, forması və istifadəsi əldə edilməli olan sübutları toplamağa uyğun olmalıdır.

Etibarlılıq dedikdə, qiymətləndirmə nəticələrinin davamlılığı və sabitliyi nəzərdə tutulur. Etibarlılıq, sertifikatların hansı qurum tərəfindən verilməsindən asılı olmayaraq bütün işgötürən və ya təhsil müəssisələri üçün eyni dəyərə sahib olmasını təmin edir. Razılaşdırılmış meyar və ya ölçü olmadıqda, yaxud qiymətləndiricilərin davranışında fərqlilik olduqda qiymətləndirmədə fərqlər yarana bilər.

Qiymətləndiricilərin əsas bilik və bacarıqları:

- QFİTT prosesi haqqında məlumatlı olmalı (uyğunluq və etibarlılıq);
- QFİTT nəticəsinə dair şəxsi marağı olmamalıdır (tərəfsiz olmaq və maraqların toqquşmasından qaçmaq);
- Qiymətləndirmə metodologiyalarına dair məlumatlı olmaq;
- QFİTT namizədlərində etibar hissi oyatmaq və müvafiq psixoloji vəziyyət yaratmaq;
- Təlim nəticələri və QFİTT standartlarına uyğunluğa dair məlumat vermək (namizədi dəstəkləmək);
- Qiymətləndirmə və QFİTT proseslərinə dair təlimdə iştirak etmək və keyfiyyətə nəzarət mexanizmləri haqqında məlumatlı olmaq;
- Peşə etikasına uyğun fəaliyyət göstərmək.

Bu sənədin hazırlanması prosesində CEDEFOP-un “Qeyri-formal və informal təhsilin tanınmasına dair Avropa qaydaları” və SQA-nın “Qiymətləndirmə təlimatları” sənədlərindən istifadə olunmuşdur.

Qiymətləndirmə və tanınma qaydaları

Qeyri-formal və informal yolla əldə edilmiş səriştələrin qiymətləndirilməsi və tanınması sisteminin yaradılması, təqdim edilməsi və ümumi istifadəsinə dair məlumat bir neçə dövlət sənədində öz əksini tapır. Bu sənədlərə aşağıdakılar daxildir:

1. Peşə Təhsili haqqında Qanun, 2018-ci ilin aprel ayında təsdiq edilmişdir;
2. "Azərbaycan Respublikasının ömürboyu təhsil üzrə Milli Kvalifikasiyalar Çərçivəsi"nin təsdiq edilməsi barədə Nazirlər Kabinetinin Qərarı, 2018-ci ilin iyul ayı;
3. Təhsil haqqında Qanuna dəyişikliklər barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, 2018-ci ilin iyul ayı.

Səriştələrin qiymətləndirilməsi və tanınması ilkin olaraq peşə təhsili kvalifikasiyalarını dəstəkləmək üçün nəzərdə tutulmuş və əsas diqqət əmək bazarındaki kvalifikasiyasız işçilərə ayrılmışdır. "Vətəndaşların peşə təhsili üzrə qeyri-formal və informal təhsil formaları vasitəsilə əldə etdikləri bilik, bacarıq, səriştə və təcrübənin qiymətləndirilməsi və tanınması məqsədi ilə imtahanın keçirilməsi və onlara peşə ixtisasını təsdiq edən sənədin verilməsi Qaydası"-nın ilkin versiyası (bundan sonra, Qaydaların ilkin versiyası) Təhsil Nazirliyi tərəfindən hazırlanmışdır. Qiymətləndiricilər üçün hazırlanmış bu təlimatlarda həmin Qaydaların ilkin versiyasından başlanğıc nöqtəsi kimi istifadə olunmuşdur.

Qaydaların ilkin versiyası qiymətləndirmə və tanınma prosesini aşağıdakı 5 mərhələyə ayırır:

1. Qeydiyyat
2. Sənədlərin qəbulu
3. İlkin qiymətləndirmə
4. Əsas qiymətləndirmə
  - a. Biliklərin qiymətləndirilməsi
  - b. Bacarıq və səriştələrin qiymətləndirilməsi
  - c. Təcrübənin qiymətləndirilməsi
5. Təhsil sənədinin təqdim edilməsi

Bu təlimatlarda əsas diqqət ilkin qiymətləndirmə, biliklərin qiymətləndirilməsi və bacarıq və səriştələrin qiymətləndirilməsi mərhələlərinə yetirilir.

İlkin qiymətləndirmə

Qaydaların ilkin versiyasına əsasən ilkin qiymətləndirmə müsahibə formasında aparılır və aşağıdakı məlumatların əldə edilməsi məqsədinə qullur edir:

- müvafiq səriştə üzrə nəzəri və praktiki biliklərin səviyyəsi;
- bilik, bacarıq, səriştə və təcrübəsinin əldə olunma formaları;
- bilik, bacarıq, səriştə və təcrübənin tətbiqi imkanları və müddətləri.

Müsahibə mərhələsində vətəndaşın müvafiq peşə ixtisas üzrə təqdim etdiyi dəlil və sübutlar (görülmüş işin nəticələrini əks etdirən foto şəkillər, görülən işin yazılı təsviri, nümunələr və s.) nəzərdən keçirilir, dəlil və sübutların etibarlı, əsaslı və yetərli olması müəyyən edilir.

CEDEFOP-un "Qeyri-formal və informal təhsilin tanınmasına dair Avropa qaydaları"nda namizədin ilkin qiymətləndirilməsi üçün istifadə oluna bilən alətlər haqqında məlumat verilmişdir. Bu alətlərə aşağıdakılar daxil edilə bilər:

1. Deklarativ metod
  - a. CV və fərdlərin səriştələri haqqında məlumatları
  - b. Üçüncü tərəfin hesabatları
  - c. Portfellər
2. Dialoq və danışıq metodu
  - a. Peşəkar müzakirələr

Təlimatın aşağıdakı hissəsində bu alətlər haqqında ətraflı məlumat verilmişdir.

Deklarativ metod

Qiymətləndirmədə ilk addım olaraq şəxslərin müstəqil şəkildə öz səriştələrini müəyyən etməsi cə qeydə alması üçün deklarativ metoddan istifadə olunur. Lakin bu bəyannamə üçüncü şəxs tərəfindən imzalanır (təsdiqlənir). Bundan sonra qiymətləndirmə nəticələri fərdi səriştə kitabçasında qeyd olunur. Bu, CV və ya oxşar sənəddə də ola bilər.

Deklarativ metodlar daha çevikdir, fərdlərə öz bilikləri, bacarıqları və səriştələri haqqında düşünməyə imkan yaradır. Ancaq bəzən bu proseslər kənardan obyektiv qiymətləndirmənin olmaması səbəbindən uyğunluq və etibarlılıq baxımından zəif ola bilər. Təcrübədə bu metodların uyğunluğu və etibarlılığını təmin etmək üçün fərdin istifadəsində aydın təlimatların və ya standartlar olur, eyni zamanda hazırlıq mərhələsində "məsləhətçi"lərin dəstəyindən istifadə olunur. Məsləhətçilərin köməyi bu metodun ədalətliyini artırma bilər, xüsusən də müxtəlif peşələrdən olan insanlar bacarıq və səlahiyyətlərini təqdim etməyin fərqli yollarına sahib ola bilərlər. Məsləhətçilər, fərdlərin öz səriştələri haqqında məlumat verərkən onlara kömək edə bilər.

CV-lər və səriştələr haqqında məlumat

CV-lər, fərdi bilik, bacarıq və səriştələri sənədləşdirməyin bəlkə də ən çox yayılmış yoludur. Daha çox iş və təhsil üçün müraciətlərdə istifadə olunur və iqtisadiyyatın sektorlarına görə fərqlənirlər. CV-də şəxslərin ixtisasları, habelə təcrübələri və ya bunlardan irəli gələn səriştələri əks oluna bilər. Fərdlərin özləri haqqında məlumatlarını sistemləşdirmək üçün səriştə yoxlama siyahısından və ya strukturlaşdırılmış səriştə bölməsi olan CV formatlarından istifadə oluna bilər.

Üçüncü tərəfin hesabatı

Qeyri-formal və informal təhsilin tanınması üçün üçüncü tərəfin hesabatları müxtəlif formalarda ola bilər. Buraya rəhbərlər, işəgötürənlər və ya iş yoldaşları tərəfindən yazılmış arayışlar və ya şirkət tərəfindən aparılmış fəaliyyət qiymətləndirməsi aid edilə bilər. Fəaliyyət qiymətləndirmələri çox istifadə olunan vasitə olsa da, bu sənədlər adətən müəssisə xaricində istifadə üçün nəzərdə tutulmur.

Bəzən işçilərin fəaliyyət qiymətləndirməsi onların faktiki bacarıqlarını əks etdirmir, xüsusilə bu hal, işçinin qiymətləndirilməsi vəzifə öhdəlikləri ilə məhdudlaşdığı hallarda baş verir. İşəgötürən hesabatları yerinə yetirilən faktiki işləri sənədləşdirməyə kömək edə bilər.

Portfellər

Portfellər QFİTT məqsədi ilə sübutları sənədləşdirmək üçün daha sıx istifadə olunan ən mürəkkəb metodlardan biridir. Portfellər, şəxslərin səriştələrinə dair sübutlar əldə etmək üçün müxtəlif alətlər qarışdıraraq subyektivlik riskini aradan qaldırmağı hədəfləyir və buraya üçüncü tərəflərin qiymətləndirmələri də daxil edilə bilər. Portfellər vasitəsi ilə öyrənənin nailiyyətləri və uğurları haqqında hərtərəfli məlumat verilir. Bu metod proses yönümlü olmağa meyllidir və daxil edilən sübutlar özünü qiymətləndirməyə kömək edir və tələbələrin diqqətini keyfiyyət meyarlarına istiqamətləndirir. Daha çox etibarlılığı təmin etmək üçün üçüncü tərəf (münsiflər heyəti) tərəfindən portfelin məzmununun qiymətləndirilməsi də mümkündür. Lakin üçüncü tərəf qiymətləndirməsindən istifadə bütün problemləri həll etmir. Üçüncü tərəfin qiymətləndirməsinin davamlılığı və şəffaflığını və bütün namizədlər üçün tanınma prosesində bərabərlik və ədaləti təmin etmək üçün keyfiyyət təminatı prosesləri olmalıdır. Portfellər müxtəlif metodların birləşməsi ilə əldə edilmiş sübutları ehtiva edə bilər. Portfel metodları ilə əlaqəli proseslərdən keçən və öz səriştələri haqqında daha dərin məlumat toplayan şəxslərin əlavə təhsil haqqında fikirlərində də dəqiqləşmələr baş verdiyinə dair mülahizələr mövcuddur. Əlilliyi olan şəxslərin səriştələrinin portfelleri hazırlanmaqla onların cəmiyyətə inteqrasiyası təmin edilə bilər və işə cəlb oluna bilərlər. Portfel qurmaq ərizəçinin nöqtəyi-nəzərindən çox vaxt aparıcı bir iş olmasına baxmayaraq populyar bir üsuldur, çünki namizədlər bu metodla öz səriştələrini daha çevik və orijinal şəkildə göstərmək imkanına sahib olurlar. Portfel qiymətləndirməsi daha çox şəxsin bacarıqlarının yaxşı yazılı sənədləşməsindən asılı olur. Sənədləşdirilməmiş və ya yarımcıq sənədləşdirilmiş bilikləri bu üsulla müəyyənləşdirmək çətindir.

Dialog və ya danışmaq metodu

Dialog və danışiq metodu vasitəsi ilə yuxarıda göstərilən deklarativ üsullarla təqdim olunan sübutları gücləndirmək mümkündür. Bu metodla daha çox deklarativ sənədlərin əldə oluna bilər.

Qiymətləndirmənin danışiq metodları iki əsas növə bölünür: müsahibə və debatlar (və ya "müzakirələr"). Əsasən müsahibə / debatin ardınca təqdimat olur. Müsahibələr vasitəsi ilə əlavə məlumatlar və sənədləşdirilmiş bilik, bacarıq və səriştələr əldə etmək olar. Qiymətləndirmənin bu mərhələsinin məqsədi namizəddən sübut sənədləri toplamaqdır. Bu müsahibələr namizədlə daha yaxından tanış olmaq və namizədin səriştələri haqqında dərindən məlumat toplamaq üçün "dəstəkləyici funksiya" hesab edilə bilər.

Bununla belə, müsahibələr müxtəlif QFİTT mərhələlərində mühüm rol oynaya bilər və əldə edilmiş səriştələrin müəyyənləşdirilməsi zamanı çox faydalı vasitə ola bilər. Prosesin əvvəlində müsahibə vasitəsi ilə sübutların əldə olunması üçün əlavə mexanizmlərin tətbiqinə ehtiyac olub-olmadığını müəyyən etmək olar. Bu cür erkən müsahibələrdə bəzi summativ elementlər ola bilər, lakin əsasən namizəd haqqında daha nüanslı məlumatlar toplamaq üçün istifadə oluna bilər. Eyni zamanda müsahibə ümumi məsləhət sessiyası kimi istifadə oluna bilər.

Düzgün təlim görmüş qiymətləndiricilər / müsahibəçilər tərəfindən aparılan müsahibələr testlər və imtahanlardan daha yüksək dərəcədə etibarlılığa sahib nəticələr əldə edə bilər. Çünki müsahibə qarşdakını dialoqa cəlb edir və hər hansı bir sualın yanlış anlaşılmasının qarşısını alır. Lakin, müvafiq protokollar (təcrübə, şəxsi xüsusiyyətlər, müsahibə tərzi nəzərə alınmaqla) həyata keçirilmədən aparılan müsahibələr nəticələrə təsir edə və bununla da imtahanlardan daha az etibarlı ola bilər. Eyni zamanda, müsahibələr imtahanlara nisbətən daha az ədalətli ola bilər (xüsusən qiymətləndiricinin müsahibi haqqında əvvəlcədən məlumatı olmadıqda), çünki qiymətləndiricilər müsahibələrin şəxsi xüsusiyyətlərindən təsirlənə bilər. Qiymətləndiricilərin təcrübəsi, ünsiyyət və müsahibə aparmaq bacarıqları və kvalifikasiyanın təlim nəticələri barədə hərtərəfli biliklər (müvafiq məlumatların əldə edilməsi üçün) nəticələrin uyğunluğu, etibarlılığı və ədalətliliyi üçün vacibdir.

Fəaliyyət istiqamətli müsahibələr (FİM) - strukturlaşdırılmış peşəkar müzakirələr faydalı bir vasitə ola bilər. FİM-də suallar fəaliyyətin əvvəlcədən müəyyən edilmiş tərəflərinə yönəldilir və bütün namizədlərə eyni suallar siyahısı verilir. Bununla birlikdə qiymətləndirici aydınlaşdırma və ya daha yaxşı başa düşmək üçün əlavə suallar verə bilər.

Peşəkar müzakirə

Bu mərhələdəki qiymətləndirmənin başqa bir üsulu, namizəd və qiymətləndirici arasında namizədin əvvəllər təqdim etdiyi və ya nümayiş etdirdiyi dəlillərə əsaslanan peşəkar müzakirə ola bilər. Bu, ehtimal ki, real iş fəaliyyətindən, praktiki tapşırıqlardan, nümunəvi işdən, layihədən, portfeldən və ya başqa bir qiymətləndirmə formasından ibarət olacaqdır.

Qiymətləndirici namizədə dəlillərlə bağlı suallar verməklə başlayır və müzakirə davam edir. Lazım olsa, qiymətləndirici müzakirəni qeyd etməlidir. Qiymətləndirici, əhatə olunmalı məqamların namizəd tərəfindən müzakirəyə çıxarılmasını təmin edir.

Peşəkar müzakirə bacarıqların nümayiş etdirilməsi ilə eyni deyildir. Namizəd, müzakirədə dediklərini başqa yollarla dəstəklədiyini qiymətləndiriciyə göstərməyi bacarmalıdır. Bu, məsələn, hazırlanmış məhsul sübutları, şahid ifadələri, iş yerləri sənədləri və ya işlənmiş və ya digər qiymətləndirmələrdə hazırlanmış digər materiallarla ola bilər.

Peşəkar müzakirələr namizədə sübutlarının həqiqiliyini nümayiş etdirməyə və qiymətləndiriciyə həmin sübutların uyğunluğu və etibarlılığını təsdiqləməsinə imkan verir. Müzakirə eyni zamanda namizədin portfelində aşkar olunan boşluqları əhatə etmək üçün istifadə edilə bilər. Bu yolla namizəd bu boşluqlar üçün əlavə sübutlar və ya izahatlar verə bilər.

Peşəkar müzakirələr mövzunu nə dərəcədə dərinlən bilməsinin və analitik bacarıqların göstərilməsinin ən yaxşı yollarından biridir.

Peşəkar müzakirənin üstünlüyü ondan ibarətdir ki, qiymətləndirici müzakirə üçün müəyyən sahələri hədəfə ala bilər və qiymətləndirmə davam edərkən əlavə sübutlar əldə edə bilər.

Səriştəli qiymətləndirici, siyahıdakı bir sıra mövzuları qiymətləndirmək üçün prosesdən istifadə edə bilər, eyni zamanda planlaşdırılmamış lakin müzakirə axarında təbii şəkildə ortaya çıxan sübutları toplaya bilər.

Peşəkar müzakirə metodunun çatışmayan cəhəti ondan ibarətdir ki, həm hazırlıq, həm də icra üçün geniş vaxt tələb olunur, buna görə çox sayda namizədin idarə edilməsi çətin olacaqdır.

Təcrübəni nəzərə alaraq deyilə bilər ki, obyektivliyə yol verməmək və etibarlılığı təmin etmək üçün xüsusi prosedurlara əməl edilməlidir.

Peşəkar müzakirə metodu geniş əhatəyə malikdir və bir sıra səriştənin təlim nəticələrini əhatə edə bilər. Bu səbəbdən qiymətləndirmənin məqsədi və diqqəti qiymətləndirən və namizəd arasında dəqiq müəyyənləşdirilməli və razılaşdırılmalıdır. Bütün qiymətləndirmə proseslərində olduğu kimi, qiymətləndirici qiymətləndirmə üçün plan hazırlamalı və bunu namizədə təqdim etməlidir.

Hansı təlim nəticələrinin əhatə olunacağı və hansı standartlara nail olunacağına dair yoxlama siyahısı hazırlanmalıdır. Bu qiymətləndirmənin uyğunluğu və etibarlılığını təmin edəcək və müzakirə məqsədlərinin yerinə yetirilməsini kömək edəcəkdir. Bu sadəcə qeyd etmək üçün bir sıra qutudan ibarət olmamalıdır, burada eyni zamanda qiymətləndiricinin təlim nəticəsinə və / və ya standartla uyğun sübutlara istinad etməsinə imkan verməlidir.

İlkin qiymətləndirmə üçün yoxlama siyahısına dair nümunə təlimatın 1-ci Əlavəsində verilmişdir. Bu yoxlama siyahısı Kondisioner və Soyuducu Sertifikatı üçün hazırlanmışdır.

Əsas qiymətləndirmə

Qaydaların ilkin versiyasına əsasən Əsas qiymətləndirmə Qiymətləndirmə Komissiyası tərəfindən aparılır və Qiymətləndirmə Komissiyasının tərkibi Agentliyin 2 nəfər nümayəndəsindən, Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinin və işəgötürənlərin nümayəndələrindən (hər tərəfdən 1 (bir) nəfər üzv olmaqla), eləcə də 1 nəfər sahə üzrə ekspertdən formalaşdırılır və Agentlik tərəfindən təsdiq edilir. Ekspert sahə üzrə müvafiq təhsilə malik olan və ixtisas üzrə ən az 5 il iş təcrübəsi olan mütəxəssislər sırasından seçilir. Sahələr üzrə zəruri tələblərə cavab verən ekspertlər şəbəkəsi formalaşdırılır.

Biliklərin qiymətləndirilməsi

Biliklərin qiymətləndirilməsi üçün imtahan keçirilir. İştirakçılara hər bir modul üzrə onun həcmindən və mürəkkəbliy dərəcəsindən asılı olaraq 10-30 tapşırıq verilir.

İmtahanı eyni vaxtda bir neçə modul üzrə aparıla bilər. Bununla bağlı qərar ilkin qiymətləndirmənin nəticələrindən asılı olaraq verilir. Əsas məqsəd modulların bütün təlim nəticələrini əhatə etməkdir.

Test sualları

Qaydalara əsasən, namizədlərin biliklərinin qiymətləndirilməsi üçün test suallardan istifadə ediləcəkdir. Bu baxımdan, qiymətləndiricilərin test imtahanlarının üstünlüklərini, məhdudiyyətlərini və risklərini bilməsi və nəticələrini qiymətləndirərkən nəzərə almaları vacibdir.

Test sualları namizədin düzgün seçməli olduğu ən azı dörd mümkün alternativ cavabdan sonra tamamlanmamış bir bəyanatdan və ya sualdan ibarətdir. Düzgün cavab "açar", yanlışlar isə "distraktor və ya diqqət yayındıran" kimi tanınır. Test sualları tez-tez yaddaş və anlama səviyyəsində qiymətləndirmək üçün istifadə olunur və diqqətlə qurulursa, daha yüksək səviyyəli idrak bacarıqlarını qiymətləndirmək üçün istifadə edilə bilər.

Üstünlükləri

- məzmunun əhəmiyyətli dərəcədə əhatə edilməsinə imkan verir
- elektron şəkildə aparıla və qiymətləndirilə bilər
- namizədlərə və qiymətləndiricilərə sürətli məlumat təqdim edə bilər
- diaqnostik məqsədlər üçün istifadə edilə bilər
- geniş idrak bacarıqlarını qiymətləndirmək üçün istifadə edilə bilər

Məhdudiyyətlər

- əsasən faktiki məlumatların xatırlamaq bacarıqlarını yoxlamaq üçün istifadə edilir
- namizədlərin öz fikirlərini bildirməsinə imkan yaratmır
- birmənalı şəkildə ifadə olunan və yalnız düz cavabı ortaya çıxaran sualların hazırlanması çətindir

- Müəyyən mövzular üçün kifayət qədər inandırıcı distraktor hazırlamaq çox vaxt çətindir

Əsas hazırlanma xüsusiyyətləri

- sual mümkün qədər çox məlumat ehtiva etməlidir
- sualda inkar ifadələrin qarşısını almaq lazımdır
- bütün cavablar təxminən eyni uzunluqda olmalıdır
- cavablar qrammatik cəhətdən düzgün, birmənalı və suala uyğun olmalıdır
- cavabların heç biri sinonim olmamalıdır
- bütün distraktorlar cavaba uyğun olmalı və yalnız bir cavab olmalıdır
- cavab bəndinin yeri təsadüfi olmalıdır
- uyğunluq, etibarlılıq və çətinlik səviyyəsini yoxlamaq üçün suallardan istifadə etməzdən əvvəl sınaqdan keçirilməlidir

Risqlər

Peşəkar müəllimlərin ümumi narahatlığı ondadır ki, onlardan test hazırlamaq tələb olunur, lakin bu sahədə kifayət qədər təlim keçirilmir. Onların qayğıları əsaslıdır. Tədqiqatlar göstərir ki, hazırladığımız test suallarının yarısı diqqətli keyfiyyət yoxlamasından keçə bilməzlər.

Problem ondadır ki, qüsurlu testlər ələbə karyerası, peşəkar inkişad və ya təşkilatların məqsədləri üçün ciddi nəticələrə səbəb ola bilər. Qüsurlu testlər imtahanı təsirsiz və etibarsız edə bilər - imtahanları çox asan, çox çətin və ya qarışıq hala gətirə bilər. Bu cür imtahanlar xüsusən də imtahan ana dilində olmadığı vaxt bəzi qrupları və ya şəxsləri ədalətsiz şəkildə cəzalandırır.

Test sualları hazırlayarkən verilmiş sualların keyfiyyətini təmin etmək üçün Əlavə 2-də verilmiş yoxlama siyahısından istifadə edilə bilər (Əlavə 2).

Bacarıq və səriştələrin qiymətləndirilməsi

Qaydaların ilkin versiyasına əsasən bacarıqların və səriştələrin qiymətləndirilməsi müvafiq ixtisaslar üzrə Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi tərəfindən təsdiq edilmiş təhsil proqramlarında (kurikulumlarda) müəyyən edilmiş təlim nəticələrinin qiymətləndirmə meyarlarına (fikrin düzgün ifadə olunması, mövzunun əhatəsi, ardıcılığın düzgün qurulması və digər) uyğun həyata keçirilir (Maddə 2.4.7). Bacarıqların və səriştələrin qiymətləndirilməsi tapşırıqvermə üsulu Agentlik tərəfindən müəyyən edilən standartlara cavab verən təsərrüfat sahələrində ilə həyata keçirilir

Qiymətləndirmə Komissiyası prosesə nəzarət edir və sahə üzrə ekspert standartı uyğun olaraq qiymətləndirməni həyata keçirir.

Bacarıq və səriştələrin qiymətləndirilməsi üçün aşağıdakı metodlardan istifadə oluna bilər:

Simulyasiya

Bir simulyasiya, yekun məhsulun hazırlanması və ya qaynağa əsaslanan bir işin təşkili və tamamlanması ilə əlaqəli və real həyat şəraitini simulyasiya etməyə çalışan xüsusi məqsədləri olan strukturlaşdırılmış praktik bir tapşırıqdır.

Namizədlərin simulyasiyasında nəticəni öz iştirakı ilə formalaşdıran fəal iştirakçılar var. Simulyasiyanı effektiv şəkildə həyata keçirmək üçün uyğun real atmosfer, şərait və real təzyiqləri yaratmaq lazımdır. Simulyasiya, real vəziyyətdə namizədin davranışını, analitik və qərar qəbul etmə bacarıqlarını sınaq üçün müəyyən bir fəaliyyətə və məqsədə uyğun hazırlanır.

Restoran kimi real iş mühitində (RİM) qiymətləndirmə ilə simulyasiya qarışdırılmamalıdır. Bunun bir yolu, iş mühitini təmin edə bilən (Qaydaların ilkin versiyasında təqdim edildiyi kimi), lakin qiymətləndirmədə mütləq təcrübəsi olmayan işəgötürənlə işləməkdir. Sağlamlıq və təhlükəsizlik, xərclər, müştəri konfidensiallığı və ya fəvqəladə hallar və ya fəvqəladə hallar kimi müxtəlif səbəblərə görə real iş mühitində qiymətləndirmənin aparılması mümkün hallarda simulyasiyalar istifadə olunur. Simulyasiyadan istifadə etmək qərarını vermək üçün milli standartlarda göstərilən istinadlarına əsaslanmalıdır. Bəzi peşələr üçün simulyasiyalardan istifadəyə icazə verilmədiyi hallar mövcud ola bilər.

Fəaliyyət kritik və müntəzəmdirsə, bu fəaliyyət üçün sübutların nisbəti və xarakteri xüsusilə vacibdir. Məsələn, bir namizəd hər gün elektrik qurğularının quraşdırılması üçün cavabdeh ola bilər, lakin sağlamlıq və təhlükəsizlik tələblərinə cavab verməmək ciddi nəticələrə səbəb ola bilər. Bunun üçün müxtəlif mənbələrdən sübutlar əldə edilməli və ya fərqli qiymətləndirmə metodlarından istifadə etməklə düzgün mühakimə etdiyinizə tam əmin ola bilərsiniz. Bu vəziyyətdə, simulyasiya təbii olaraq ortaya çıxan fəaliyyət sübutlarına əlavə edilmək məqsədi ilə faydalı ola bilər.

Fəaliyyət daha az kritik, lakin gündəlik təkrarlanan olduqda, qiymətləndirmə üçün iş yerindən təbii olaraq ortaya çıxan sübutlardan istifadə etmək daha məqsəduyğundur. Lakin, bu halda birbaşa müşahidənin qəbul edilməz olduğu hallarda simulyasiya zəruri ola bilər.

Fəaliyyət kritik və nadir hallarda həyata keçiriləndirsə, simulyasiya təbii olaraq ortaya çıxan dəlillərin əvəzi kimi istifadə edilə bilər. Namizədin fəvqəladə vəziyyətlə necə davranacağını qiymətləndirməyə çalışacağınız yerlərdə, məsələn, iş axınının pozulmasının sağlamlığa və təhlükəsizliyə ziyan verə bilərsə və yüksək xərclərə gətirib çıxaracaqsa simulyasiyadan istifadə edə bilərsiniz.

Fəaliyyət daha az kritik, nadir hallarda həyata keçiriləndirsə, simulyasiya tələb oluna bilər, çünki qiymətləndirmə imkanları çox mövcud deyil. Burada, simulyasiyadan istifadə xərclərini çox diqqətlə nəzərə alınmalıdır - qiymətləndirilən fəaliyyət digərləri qədər vacib olmadığından, namizədin təcrübəsi barədə sizə deyə biləcək dəlillər çox məhdud olacaqdır.

Üstünlükləri

- fərdi təşəbbüsün həyata keçirilməsinə imkan verir
- namizədlərə iş dünyasında ehtiyac duyacaqları bacarıqları nümayiş etdirmək imkanı verir
- 'təhlükəsiz' mühitdə qiymətləndirmə
- namizədlərin qiymətləndirmənin reallığından təsirlənmə ehtimalı yüksəkdir
- bəzi simulyasiyalar onlayn olaraq həyata keçirilə bilər

Məhdudiyyətlər

- real vəziyyətləri simulyasiya etmək çox vaxt çətin və ya bahalı olur
- tapşırığın düzgün idarə edilməsi üçün təcrübəli müəllimlərə ehtiyac var
- daha böyük qruplarla idarə etmək çətin ola bilər
- qiymətləndirmə qərarlarının etibarlılığına nail olmaq çətin ola bilər

Əsas hazırlanma xüsusiyyətləri

- Süni vəziyyət real, etibarlı qiymətləndirməni həyata keçirmək üçün hazırlanmalı və milli standartlara cavab verməlidir.
- Simulyasiya üçün qısa məlumat dəqiq müəyyənləşdirilməlidir.
- Real işdə olan mövcud olan resurs və ya avadanlıqlardan istifadə olunmalıdır.
- Namizədlər real işlərdə tətbiq ediləcək vaxt məhdudiyyəti çərçivəsində işləri həyata keçirməli və qanunvericilik və qaydaları nəzərə almalıdır.
- Əhatə ediləcək təlim nəticələri və simulyasiyada əldə ediləcək standartları müəyyən edən yoxlama siyahısı hazırlanmalıdır. Bu qiymətləndirmənin uyğun və etibarlı olmasına və tələblərin yerinə yetirilməsinə kömək edəcəkdir.

Praktiki fəaliyyət

Namizədlərə texniki, bədii və yaradıcılıq bacarıqlarını nümayiş etdirməyə imkan verən hər hansı bir fəaliyyətə praktik fəaliyyət deyilir. Qiymətləndirmə fəaliyyətin (məhsulun) son nəticəsinə və ya fəaliyyətin prosesinə və ya hər ikisinin birləşməsinə əsaslanı bilər. Bəzi fənlərdə namizədlərin bacarıq nümayiş etdirmək üçün lazım olan biliklərə müraciət etməli olur. Digər fənlərdə fəaliyyəti həyata keçirmək üçün lazım olan bilik o qədər aydın olmur. Belə hallarda, əlavə sübutlar toplamaq üçün qiymətləndirici hazırlanmış suallara müraciət edə bilər.

Praktik fəaliyyətlər namizədlərə ixtisasa aid bacarıqlarını və texnikalarını nümayiş etdirməyə imkan verir.

Üstünlükləri

- 'real həyat' bacarıqlarını qiymətləndirir
- məhsul / xidmətin tamamlanmasına nail olmaq üçün maddi sübutlar verir
- Praktik fəaliyyət namizədlər üçün çox həvəsləndirici ola bilər
- müxtəlif modul və ya öyrənmə nəticələrini eyni vaxtda qiymətləndirmək imkanı yaradır

Məhdudiyyətlər

- Resurslar və vaxt baxımından çətinliklər yarada bilər

Əsas hazırlanma xüsusiyyətləri

- Namizədlər üçün qısa və ya texniki məlumatlar aydın şəkildə və dəqiqliklə göstərilməlidir.
- Öyrənmə nəticələrinin əhatə olunduğunu və standartların əldə olunmasını təmin etmək üçün yoxlama siyahısı (Əlavə 3-də verilmiş nümunə siyahı) hazırlanmalıdır. Bu, qiymətləndirmənin uyğun və etibarlı olmasına şərait yaradacaq və iş nümunəsində müəyyən edilmiş tələblərə uyğunluğunu təmin edəcəkdir. Yoxlama siyahısı sadəcə olaraq görülmüş işləri işarələmək üçün olmamalı və qiymətləndiricinin sübutlara dair qeydlərini aparmasına imkan yaratmalıdır. Prosesin keyfiyyətini təmin etmək üçün aydın şəkildə formalaşdırılmış suallar və cavablar hazırlanmalıdır.

Keyfiyyət təminatı

Qeyri-formal və informal təhsilin tanınmasına dair 2012-ci il Avropa Şurasının Təvsiyəsi (2012 / C 398/01) üzv dövlətlərdən aşağıdakı məsələlərə dair keyfiyyət təminatının əldə olunmasını tələb edir: "Mövcud keyfiyyət təminatı çərçivələrinə uyğun olaraq şəffaf keyfiyyət təminatı tədbirlərinə əsaslanar uyğun, etibarlı və güvənə qiyətləndirmə metodologiyaları və alətləri dəstəklənir". Azərbaycan AB-yə üzv ölkə olmasa da, keyfiyyət təminatı mexanizmlərini tətbiq etmək faydalı ola bilər.

QFİTT-də keyfiyyət təminatı sistemli olmalı, davamlılığı təmin edilməli və prosesin ayrılmaz hissəsinə çevrilməlidir.

- Sistemli keyfiyyət yaxşılaşdırılması aydın və razılaşdırılmış keyfiyyət strategiyası tələb edir;
- İstifadəçilərdən / müştərilərdən əks-əlaqə sistemi həmişə nəzərdən keçirilməlidir;
- Keyfiyyət planı / strategiyası namizədlər də daxil olmaqla ictimaiyyətə açıq olmalıdır;
- Keyfiyyət plan/strategiyası kənarından keyfiyyətin qiymətləndirilməsi və nəzərdən keçirilməsi üçün zəmin hazırlaya bilər.

QFİTT-in keyfiyyəti, prosesin xarakterini və mürəkkəbliyini əks etdirən bir sıra amillərdən asılıdır. QFİTT keyfiyyətinin təmin edilməsi və yaxşılaşdırılması beləliklə mürəkkəbdir, lakin sistemli və davamlı olaraq tətbiq edilməlidir (Keyfiyyət dairəsinin prinsiplərinə riayət etmək - Planlaşdırmaq, İcra, Yoxlamaq və Dəyişdirmək).

Keyfiyyətə nəzarət prosesinin konkret forması ölkələr və kontekstlər arasında dəyişsə də, qiymətləndirmə üçün keyfiyyət strategiyası hazırlanarkən aşağıdakı məsələlər nəzərə alınmalıdır: Məqsədə uyğun olması QFİTT-in keyfiyyətə nəzarətinin əsas hissəsidir.

Öyrənməyə dair sübutların toplanmasının müxtəlif üsulları mövcuddur. Təlim nəticələrini qiymətləndirmək üçün seçilən metodlar təkliddə və ümumilikdə bir bütünlüyü əks etdirməli və məntiqli bir alətlər qutusu yaratmalıdır. Prosesin təhlükəsizliyi, əmniyyəti və məxfiliyi təmin edilməli və daim təkmilləşdirilməlidir. QFİTT prosesinin sənədlərin qəbulundan sertifikatlaşdırmaya qədər qaydalara tam şəkildə uyğunluğu təmin etməli və heç bir halda etibar və etimadın azalmasına imkan verilməməlidir. QFİTT prosesi etibarlı olmalı və etimad doğuran nəticələrə gətirməlidir. Tədris və tanınma prosesində fərqliliklər mövcuddursa, bu fərqliliklərə prosesdə yer verilməli və hər bir halda nəticələr eyni olmalıdır. Sənədləşdirilmiş sübutlar etibarlı olmalıdır və QFİTT üçün istifadə olunan standartlarla birbaşa əlaqəli olmalıdır. Namizəd sübutların və standartların təfsirinin hərtərəfli olmasından və subyektiv faktorlara əsaslanmadığından əmin olmalıdır. Standartlar təlim nəticələrini və beləliklə QFİTT prosesini qiymətləndirmək üçün əsasdır. Bu səbəbdən standartlar maraqlı tərəflərin etimadını qazanan aydın və birmənalı formada hazırlanmalıdır. Uyğunluq, etibarlılıq və etimad təmin etmək üçün həmin standartların sistemli keyfiyyət təminatı və onların necə müəyyənləşdirildiyi və necə yeniləndiyi vacib məsələdir. Xərclər maraqlı tərəflərin gözlənilən gəlirlərinə uyğun olaraq ölçülməlidir. Ümumilikdə, beynəlxalq praktikada QFİTT müraciətləri böyük rəqəmləri əks elətdirmir və bu baxımdan qiymətin iqtisadi səmərəliliyi böyük rəqəmlərlə dəyişir. Keyfiyyət təminatı tənzimləmələri QFİTT-in uzunmüddətli icrasına dəstək olmalıdır. QFİTT prosesinə etimadın yaradılması üçün davamlılıq vacib şərtidir. QFİTT prosesinin bahalı olması gözlənilir və bu səbəbdən nəticəsinin müxtəlif sektorlar tərəfindən tanınan və dəyərli olmasını təmin

etmək lazımdır. QFİTT prosesinin şəffaflığı və bu barədə məlumatlılığın artması həmin etimadı yaratmaq üçün vacib şərtidir. Qəbul olunmuş standartlardan istifadə də eyni zamanda həmin şəffaflığı yaratmaq və keyfiyyət təminatı üçün mühümdür.

QFİTT prosesini ölkə, regional, sektor və ya yerli səviyyədə hazırlamaq üçün yuxarıda göstərilən meyarlar nəzərə alınmalıdır.

ƏLAVƏLƏR

Əlavə 1 – Kondisioner və soyuducu sertifikat proqramının ilkin qiymətləndirilməsi üçün yoxlama siyahısı

Sahə	Bu sahədə işləmişiniz?		Son dövrlərdəki praktiki təcrübəniz	Tarixlər	Qiymətləndiricinin şərtləri
	Bəli	Xeyr			
Kondisioner sistemlərində xətalara müəyyən edilməsi					
Soyuducu sistemlərində xətalara müəyyən edilməsi					
Sənaye standartlarına uyğun olaraq kondisioner və soyuducu sistemlərinin boşaldılması və yenidən doldurulması					
Multimetr, ampermetr və ya meqametr alətlərdən istifadə edərək avadanlığın elektrik sistemlərində xətalara müəyyən olunması					
Elektrik naqillərinin yoxlanılması və dolaqların yoxlanılması ilə mühərrikin düzəldilməyə uyğun olub-olmamasını müəyyən etmək					
Mis boruların genişləndirilməsi, sıxılması, lehirlənməsi və əyilməsi (mexaniki və yay)					

Əlavə 2 – Test suallarının keyfiyyətinə nəzarət üçün yoxlama siyahısı

Sual	
	Suallar müstəqil şəkildə hazırlanmışdır. Bir əvvəlki sualların cavabından istifadə edilməyə ehtiyac yoxdur (səhv cavablar toplanmır).
	Sual qramatik cəhətdən aydın və düzgün şəkildə ifadə olunub. Yanıldıcı suallar yoxdur və soruşulan məsələ aydındır.
	Hər bir sualda yalnız bir təlim nəticəsi/mövzuya aid olmalıdır
	İnkər cümlələrdən istifadə mümkün olduğu qədər məhdudlaşdırılıb. Mümkün olmayan yerdə isə inkar ya <u>altdan xətlə</u> ya da tündləşdirməklə diqqəti cəlb edir.
	Suallarda həmin suala aid və ya imtahanın digər sualına aid cavab verilmir.
	Cavab variantları oxunmadan da suala cavab vermək mümkündür.
Cavab variantları	
	Bütün cavab variantları suala eyni dərəcədə cavab verir. “Yuxarıdakıların hamısı” və ya “Yuxarıdakıların heç biri” tipli cavab variantları yoxdur.
	Mümkün olan hər bir halda inkardan istifadə olunmur. İnkardan istifadə etmək məcburiyyətində qaldıqda isə ya <u>altdan xətlə</u> ya da tündləşdirməklə diqqəti cəlb edir.
	Cavab variantları arasında minimal dərəcədə üst-üstə düşmə mövcuddur. Cavab variantlarından yalnız biri 100% doğru və digər hamısı 100% yanlıştır.
	Sual və cavablar qramatik olaraq ahəngdədir.
	Cavab variantları qramatik olaraq doğru və aydındır. Çəşdirici cavab variantları yoxdur.

Əlavə 3 – “Təhlükəsiz şəkildə izolyasiya prosedurları (tagout/lockout) (Kondisioner və Soyuducu Sertifikat proqramı)”

Təhlükəsiz izolyasiya prosedurlarını oxumaq və tətbiq etməklə Praktiki tapşırıq əsnasında sizdən nələr tələb olunduğunu aydın şəkildə başa düşəcəksiniz. Aşağıdakı

Reading and practising this safe isolation procedure will give you a better understanding of what is required during your Practical Assessment. Aşağıdakı cədvəldə elektrik avadanlıqlarının bir hissəsində Təhlükəsiz iş təcrübəsi tapşırığını yerinə yetirmək üçün tələb olunan addımlar təsvir edilmişdir. Hər bir addıma üçün qarşısında qazanacağınız müvafiq bal verilmişdir, tapşırıq müvəffəqiyyətlə yerinə yetirmək üçün balların ümumi toplamının 25%-dən çox itirməməlisiniz. Bəzi addımların qarşısında “Önəmli” yazılmışdır, tapşırığı müvəffəqiyyətlə tamamlamaq üçün bu tapşırıqları mütləq yerinə yetirməlisiniz. Voltmetr/gərginlik ölçmə cihazı ilə düzgün yoxlamaq addımı ÖNƏMLİDİR. Bu tapşırıq voltmeter/gərginlik ölçmə cihazı heç bir gərginlik göstərmədiyi halda yerinə yetirilməlidir. Praktiki qiymətləndirməni həyata keçirərkən hər hansı bir addımı ötürdüyünüz və ya səhv həyata keçirdiyinizi bildiyiniz halda, qiymətləndiricini məlumatlandırın.

ADDIM	BAL/ŞƏRH
AYIRMA	
İş sahəsində prosedurun təsir edəcəyi işçilərlə məsləhətləşin	1 bal
Qoruyucu cihazın çıxarılması / söndürülməsi vacib xidmətlərə təsir edib-etməyəcəyini yoxlayın.	1 bal
İstifadədən əvvəl düzgün işləməsi üçün qoşulu/sübut olunan mənbədə gərginliyi yoxlayın.	2 bal
Çərçivə / şassi və torpaqla birləşməni yoxlauaraq avadanlıq çərçivəsinin qoşulu olmadığından əmin olun.	Önəmli: Bu addım yerinə yetirilmədiyi halda siz tapşırığı müvəffəqiyyətlə həyata keçirə bilməzsiniz.
İstifadədən sonra düzgün işləməsi üçün qoşulu/sübut olunan mənbədə gərginliyi yoxlayın.	Önəmli: Bu addım yerinə yetirilmədiyi halda siz tapşırığı müvəffəqiyyətlə həyata keçirə bilməzsiniz
Cihazın elektrik nisbətlərini (məsələn, kVt və gərginlik) qeyd edin	3 bal
Mühərrikin fırlanma istiqamətinə baxın və qeydə alın (aiddirsə)	3 bal
Təhlükə etiketlərindəki məlumatları tamamlayın (məsələn: ad, tarix, xəta və s.)	5 bal
Ya bütün keçiricilər arasında ya da mühərriki dövrə keçiricilərinin izolyasiyadan əvvəl iş salmaqla sınaqdan keçirərək avadanlığın qoşulu olması yoxlanılmalıdır.	Önəmli: Bu addım yerinə yetirilmədiyi halda siz tapşırığı müvəffəqiyyətlə həyata keçirə bilməzsiniz
Təhlükə etiketlərini izolyasiya nöqtələrinə bağlayın (məsələn, cihaz, izolyasiya açarı, keçid / cpu və s.)	3 bal
Müvafiq qoruyucu qurğunun yerini müəyyənləşdirin (diaqramlar və / və ya vizual yoxlama vasitəsi ilə)	2 bal
Avadanlıq və ya kommutatorda qoşulu terminal/ötürücülərin üstünü açıq qoymayın.	5 bal
İstifadədən əvvəl düzgün işləməsi üçün qoşulu/sübut olunan mənbədə gərginliyi yoxlayın.	2 bal

Avadanlıqlara toxunmazdan əvvəl qoşulu olmasını yoxlayın. ☑ Avadanlıqdakı bütün ötürücüləri yoxlayın	Önemli: Bu addım yerinə yetirilmədiyi halda siz tapşırığı müvəffəqiyyətlə həyata keçirə bilməzsiniz
İstifadədən sonra bilinən qoşulu/canlı mənbələri gərginlik yoxlayanla yoxlayın. (Yoxlamanın uğursuz olması yalnız əvvəlki testdə göstərilən terminallar / keçiricilər enerjisiz olduqda baş verir)	Önemli: Bu addım yerinə yetirilmədiyi halda siz tapşırığı müvəffəqiyyətlə həyata keçirə bilməzsiniz
Bütün keçiricilərin kəsmə nöqtələrinin diaqramını çəkin.	2 bal
Ardıcılıqla aktivləri / qoşulu, neytral və torpaq keçiricisini ayırın (son)	2 bal
Təsdiq edilmiş qaydada keçiriciləri dayandırın və qovşaq qutusunda əlavə edin. Kabel ucları tamamilə izolyasiya olunmalıdır.	2 bal
Qovşaq qutusunda yerləşdirilmiş ayrılmış keçiricilərə Təhlükə etiketləri əlavə edin	3 bal
Ayrılmış keçiricilərin mexaniki zədələrdən qorunduğundan əmin olun.	2 bal
İş yerini təmizləyin və işçiləri məlumatlandırın.	1 bal